

TÜRKİYE’DE OPERA,BALE ve DEVLET OPERA ve BALESİ’NİN EVRİMSELLİĞİ

Arş. Gör. Elif ÖZHANCI*

Öz

Opera ve bale sahne ve gösteri sanatlarının birçok ögesini bünyesinde barındıran bir sanat dalıdır. Drama, müzik, dans gibi sanat dalları opera ve bale içinde yoğrularak bir bütün halini alır ve sahnedeki devinime katkıda bulunurlar. 16. yüz yıldan bu yana başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerinde gelişim göstermiş olan bu iki sahne sanatı çağdaş toplumun alt yapısının oluşumunu büyük ölçüde etkilemiştir. Türkiye’de 18. yüz yılın sonlarına doğru kendini göstermiş olmasına rağmen hızlı bir gelişim süreci geçirmiş ve bu sanat dalları devlet tarafından kurumsallaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Opera, Bale, Dram, Devlet Opera ve Balesi

Opera, Ballet and State Opera Ballet’s Evalotinary in Turkey

Abstract

Opera and ballet branches of art that involve many types of stage and performing arts. The art branches such as Drama, music and dance become an entire as being gathered in opera and ballet and contribute to motion on the satage. These two stage arts which developed all over the world, mainly in Europe since 16th century have effected the foundation of modern society. When it emerged in the 18th century in Turkey, it has shown a rapid development and an instutional status is given by goverment.

Key Word: Opera, Ballet, Drama, State Opera and Ballet

Sahne Sanatlarının önemli dallarından biri opera, öteki de baledir. Opera ve bale dram sanatının müzik ve dans eşliğinde farklı bir sunumudur. Opera 16. yüzyılda İtalya’da doğar. Operanın şarkılı dram olduğunu söylemek yeterli bir tanım değildir. Çünkü bu tür dram Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinde de vardı. En kısa tanımıyla opera, dram müziği üslubu demektir. Bu tür, sahne hareketleri,

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü.

söz ve konuşmayla gerekli olan öğeler oluştuktan sonra doğmuştu.¹ Opera ve balede kostüm ve sahne düzenlemesi gösterişli olup, şaşırtıcı ışık ve sahne efektleriyle büyüleyici bir atmosfer yaratılmış. Operada asıl baskın olan, orkestra müziği eşliğinde seslendirilen ve hareketlerle anlatılan librettodur.²

Floransa'da bulunan kendilerine Camerata diyen bir grup aydın (şair-besteci-şarkıcı-çalgıcılardan oluşan) Rönesans'ın da etkisiyle Eski Yunan'daki müzikli dramaları geri döndürme hareketini başlatmışlardır Eski Yunan'daki Euripides ve Sophokles'in tragedyalarından yola çıkmışlar. Sonra Ortaçağ'daki dinsel dramaların kilise sınırlarını aşip dindışı öğelerin etkisiyle "Mystere"* adlı oyunlar ortaya çıkar. Oyun öncesinde orkestra giriş müziği çalar. Ayrıca sahneye çıkan her karakter de müzik eşliğinde tanıtılır. Böylece tiyatro, koro ve orkestranın bir arada olduğu ortamlar oluşturulur. 13.yüzyıl başındaki pastoral komediler ve halk ezgileri de tiyatroya eklenir. Bu arada zamanın pek çok ünlü Madrigal bestecisi başlı başına bir müzik biçimi sayılan İntermezzo için besteler yapmışlar. Konusunu doğadan alan Pastoral şiirler ve Madrigal komedileri de operanın öncülleri arasındadır.³

Tarihte ilk opera 1597'de Floransa karnavalında oynanan , Rinuccini'nin şiirsel metni üzerine Peri'nin bestelediği "Dafne"dir. Opera sözcüğünün İtalyanca'da sözlük anlamı "Eser"dir. Önceki müzikli oyunlarda olduğu gibi operada müzik, oyuna sonradan eklenmiş bir öğe değildir. Operanın müziği metin ve sahneleme ile kenetlenmiş bir öğedir. Barok opera önce Monodi'nin düzeninden yola çıkar. İlk operalar reçitatiflerden oluşur. Reçitatifte konuşma dilinin ritimsel özelliği ve güftenin anlamı müzik öğesinden öndedir. Daha sonra ise arya (aria) biçiminin akıcı müziği önem kazanmıştır. Opera bugünkü tanımıyla, solistleri, korusu, orkestrası, kostümü, sahnesi, ışığı, dramatik oyunu ile müziğe uyarlanmış tiyatrodur.

Opera gibi önemli bir sahne sanatı olan bale de 16. yüzyılda Avrupa'da gelişmeye başlar. İlk olarak İtalya'da Rönesans döneminden görülür. Mim sanatçılarının Ortaçağ ve Rönesans tiyatro gösterilerinde ve geleneksel halk gösterilerindeki dans adımları bugünkü balenin temellerini oluşturur. O zamanlarda koreografik bir düzeni olmayan bale Dominic de Piacenza ve Antonio Cornazzo'nun ilk koreografik kompozisyon denemeleri ve adımlara isim

¹ *Müzik Ansiklopedisi*,C:4,Başkent Yayınevi,İstanbul,1986,,s:989

² T.,Hodkson, *The Drama Dictionary*, New York, 1988, s:253

³ <http://www.msxslabs.org/forum/muzikhol/1521-opera-ve-bale.html>,25Nisan2008.

* Gizem, sır

vermeleriyle gelişir. Bu noktada Fransızlar çok etkilenmiş ve bunun sonucunda bugünkü ilk bale tohumları 1581'de Catherine de Medici'nin "Beaujoyeux" adlı Le Ballet Comique de la Reine tarafından sahnelenen gösterisiyle atılır.⁴

Fransa'da Henry IV tarafından desteklenen bale tüm Avrupa'ya, oradan da 17.yüzyılın sonlarında da Danimarka ve İsveç'e kadar yayılır. Balenin altın çağı, kendisi de iyi bir dansçı olan Louis XIV döneminde başlamıştır. Bu döneme kadar halk tarafından dans edilirken bir kez profesyonel dansçılar kostüm maske ve peruklar kullanarak dans etmeye başlamışlardır. 18.yüzyılda bale tamamen kendini opera sanatından soyutlayarak özgür bir sanat formuna kavuşmuştur. Bunun da tohumları George Noverre tarafından atılmış ve bugün sahnede gördüğümüz bale sanatı onun koyduğu kurallar üzerine kurulmuştur. 18.yüzyılın ikinci yarısında Rusya'ya ulaşan bale St.Petersburg da Petipa ve Saint-Leon la hayat bularak gelişmiş ve bugün de sahnelenen "Uyuyan Güzel", "Fındıkkıran" ve "Kuğu Gölü" gibi tanınmış eserler buradan tüm dünyaya yayılmıştır.⁵

Bale, kuralları belli akademik dans (danse d'école) tekniğinin, başka sanatsal öğelerle de birleştirilerek bir sahne gösterisi oluşturacak biçimde sunulmasıdır. Bale kavramı, bu akademik dans tekniği için de kullanılır. Bir gösteri sanatı olarak genellikle müzik eşliğinde, dekor ve sahne giysileriyle sunulan, son derece titiz bir dandır. Bir bale, dans, müzik ve tasarımla dramatik bir öykü anlatabilir ya da hiç bir öykü olmadan yalnızca müziğin dans aracılığıyla bir yorumu biçiminde sunulabilir. Bale, Rönesans saray gösterilerinden ve bunları izleyen Fransız Ballet de Cour'undan gelişmiştir. Genellikle ilkçağ teması üzerinde müzik eşliğinde şiir okuma, dans, mim ve şarkıyı çok zengin dekor ve giysilerle birleştiren bu oyunları kral ailesi üyeleri ve soylular sarayda kendileri oynamışlardır. 17. yüzyılda görülen gerileme yıllarının ardından dansa çok meraklı olan Fransa kralı XVI. Louis (1638-1715), "dansı yeniden kusursuzluğa kavuşturmak" amacıyla 1661'de Kraliyet Dans Akademisi'ni kurar. Aynı yıl, dansların perde aralarına serpiştirildiği, sözleri Molière'in, müziği Jean Baptiste Lully'nin olan ilk Comédie-Ballet sunulur. Bu olay Lully'nin opera-ballet'ler yazmasına ve bunlar için gerekli profesyonel dansçıları eğitmek amacıyla Kraliyet Müzik Akademisi'ne (ya da Opera) bağlı bir okul kurulmasına yol açar. Önceleri bu yeni profesyonel dansçılar soyluların duruş ve davranış biçimlerini taklit etmek üzere eğitilmektedir. Lully'nin ve bale ustası Pierre Beauchamps'ın yönlendirmesiyle giderek bir gösteri sanatına dönüşmüştür.

⁴ L. Orrey, R. Milnes, *Opera Thames and Hudson*, London 1987, s:55

⁵ <http://forum.exbilgi.com,28Nisan2008>.

Avrupa’da operanın ve balenin bu gelişiminden sonra, ülkemizde ancak 18. yüzyılın sonları, 19. yüzyılın başlarında opera sanatının, daha sonralarda ise bale sanatının başladığı görülmektedir.

“Operanın doğup gelişmeye başladığı 16. yüzyılda saray düğünleri ve şenliklerine Avrupa dan bale trupları getirmek yaygın bir moda olmuştu..17. yüzyılda opera sanatının geniş yerleşme alanları bulması sarayda bu türe karşı eğilimin artmasını sağlamış Sadrazam Köprülü Ahmet Paşa bir düğün vesilesiyle Venedik’ten tam kuruluşlu bir opera trubu getirtmeyi istemiş, törene çok kısa süre olduğu için bu isteği gerçekleştirememiştir. Fakat bu çağlarda Avrupa’ya gönderilen Türk elçileri özellikle operaya ilgi göstermiştir.⁶

Saraylarda başlayan temsiller, artık halk için yapılmaya da başlanmıştır. İlk olarak İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde tiyatro binalarında opera gösterileri izlenmektedir.

“Tanzimat’tan sonra Batı ile ilişkilerin artması sonucu Fransız, İtalyan, Alman, Avustralyalı ve Yunan opera toplulukları Türkiye’ye gelerek İstanbul ve İzmir’de yeni yapılan tiyatro binalarında sürekli olarak, bütün bir mevsim opera temsilleri verdiler Bu arada yabancı bestecilerle libretto yazarlarından, Türkiye’de opera besteleyerek sahneye koyanlar da oldu.”⁷

Türkiye’de daha çok 19. yüzyılın ortalarına doğru başlamış bulunan, müzikte yenilenme çabalarına her şeyden önce İtalyan opera sanatı örnek olmuş ve bu sanatın beşiği demek olan İtalya’daki hocalardan yararlanılmıştır. Tanzimat’tan yedi yıl sonra büyük İtalyan bestecisi Giuseppe Verdi’nin 1846 yılında, bir İtalyan opera trubu tarafından Beyoğlu’nda oynanan “Ernani” operası çok beğenilmiştir.⁸

Opera eserleri III. Selim zamanında halka kapalı saray temsilleri halinde, sonra da yabancı elçiliklerle sınırlı ve seçme topluluklar önünde yabancı sanatçılar, bazen de amatörler tarafından temsil edildi. 19. yüzyılda ise Türk seyircisi örneğin “Aida” yı Beyoğlu’nda aynı gecede üç ayrı topluluktan seyredildi. Bu arada Türk azınlıkların kurduğu topluluklar operalar, operetler de oynuyor, yerli oyunlarda temsil ediyordu. Bunların başında Güllü Agop’un “Osmanlı Tiyatrosu” ile Dikran Çuhacıyan’ın “Opera Tiyatrosu” vardı. Bu toplulukların çalışmaları Meşrutiyet Döneminde de devam etti.”⁹

⁶ Faruk YENER, *100 Opera*, Bateş Yayıncılık, İstanbul, 1992, s:15

⁷ *Meydan Lorraine*, C:9, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1979, s:563.

⁸ Cevad Memduh ALTAR, *Opera Tarihi IV.*, Acar Matbaacılık, İstanbul, 1993, s:254

⁹ *Meydan Lorraine*, A. g. e., s:5634

Opera sanatı Cumhuriyet'in ilanına kadar İstanbul ve İzmir'de geçici truplar tarafından verilen temsillerle sürmüştür, çevresindeki ilgi daha da genişleyip yayılma olanağı bulamamıştır. Cumhuriyet dönemi başlayan devrimler sanat alanında da belirtisini göstermeye başlamıştır. Bu arada müzik eğitimi ve öğretimi için Ankara'da Musiki Muallim Mektebi, İstanbul'da Belediye Konservatuvarı çalışmalarına başlamıştır. Avrupa'ya gönderilen yetenekli gençlerden bazıları yurda dönmüş ve bu kurumlarda görevler almışlar. Atatürk çok sesli müzik çabalarının yanı sıra operaya büyük önem vermiştir.¹⁰

Cumhuriyet'in ilanı ile 1924 yılında Saray Orkestrası Ankara'ya getiriliyor ve bugünkü "Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası" kuruluyor. Bu dönemde müzikli tiyatro çalışmaları sürmekle birlikte, opera alanına başlangıçta yeterli ilgi gösterilmemiştir. 1930'da "Opera Cemiyeti" kurulmuştur. 1934'te "Büyük Opera Heyeti" "La Travia" yı sahnelemiştir. 1940'da Devlet Konservatuvarı'nın kurulmasıyla opera bölümü açılmış ve gerçek opera çalışmalarına başlanmıştır. Profesör Carl Ebert'in yürüttüğü opera çalışmaları "Konservatuvarın Opera Stüdyosunun Faaliyetleri" olarak adlandırılmıştır.¹¹ 1934 yılında İran Şahı'nın Türkiye'ye yapacağı ziyaret nedeniyle Atatürk bir opera eseri hazırlanmasını istemiştir. Kısa sürede Münir Hayri Egel'in yazdığı Adnan Saygun'un beslediği "Öz Soy" operası gerçekleştirilmiştir.

Resmi ve akademik özelliğe sahip olan ilk bale okulu ise, 1948 yılında İstanbul'da kurulmuş, 1950'de Ankara'ya taşınarak Devlet Konservatuvarı'na bağlanmıştır. Devlet bale okulunun kuruluş hazırlıklarını yapmak üzere 1947'de ülkeye davet edilen İngiliz Kraliyet Balesi'nin kurucusu Dame Ninette de Valois'nın, Türk balesinin gelişimine büyük katkıları olmuştur. Ankara Devlet Konservatuvarı Bale Bölümü'nün ilk gösterisi, 1950 yılında gerçekleşmiş ve temsilde Ulvi Cemal Erkin'in müziği üzerine Joy Newton'un koreografisini yaptığı "Pastoral Suit" ve "Keloğlan" baleleri sunulmuştur. Bunu ilk bale temsili olan tek perdelik "El Amor Brujo "Büyüleyen Aşk", tümüyle sahnelenen "Coppelia" ve Ferit Tüzün'ün müziği ile Valois'nın Türk Folkloru ve bale tekniğini bir araya getirerek yarattığı ilk özgün bale olan "Çeşmebaşı" izler.

1949 yılında Devlet Tiyatroları kuruluş kanunu yürürlüğe girmiştir. Operalarında bağlı olduğu Devlet tiyatroları'nın ilk Genel Müdürlüğüne de Muhsin Ertuğrul atanmıştır. 1951 yılına ise genel müdürlüğe Cevad Memduh Altar getirilmiştir. Cevad Memduh Altar yurtdışından bir çok opera sanatçısını

¹⁰ Faruk YENER, A.g.e. s:17

¹¹ Meydan Lorousse, A.g.e., s:5634

ülkemize davet etmiştir. 1960'lı yıllarda Aydın Gül tarafından İstanbul Operası kurulmuştur.¹² Rengim Gökmen 1992-95 yılları arasında Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürü olarak görev yapmıştı. Aspendos Opera ve Bale Festivali'ni başlatmış ve Modern Dans Topluluğu'nu kurmuştur. Halen Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürü olarak görev yapmaktadır.

1970 Temmuz'unda yeni Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Kanunu çıkıncaya kadar, tiyatro,opera ve bale tek bir genel müdürlükte (Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü) toplandı."¹³

1970 yılında İstanbul ve Ankara Operaları 1309 sayılı yasayla Devlet Opera ve Balesi olarak ayrı bir kurum haline getirildi. Bu kurumlaşma vasıtasıyla 1982 yılında İzmir, 1990 yılında Mersin ve 1999 yılında Antalya Devlet Opera ve Baleleri kurulur.¹⁴

Devlet Opera ve Balesi'nin, uluslararası sanat platformlarında kendilerini kabul ettirmiş başarılı sanatçıları tarafından gerçekleştirilen etkinliklerine yoğun bir ilgi vardır. Aylık temsil sayısı Ankara ve İstanbul'da 150-200'e, İzmir'de 50'ye, Mersin'de 25-30'a ve Antalya'da 10'a ulaşmıştır. Yerleşik 5 sahnenin dışında ayrıca açık alanlar, parklar, üniversiteler ve tarihi mekanlarda da temsil ve konserler düzenlenir. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği en önemli sanatsal organizasyon olan Aspendos Opera ve Bale Festivali, 1998 yılından itibaren uluslararası bir festival olarak pek çok yabancı topluluğa ev sahipliği yapmaktadır. Her yıl 80 bine yakın seyircinin izlediği festival, ülkemize iyi bir ün kazandırmaktadır.¹⁵

¹² Muzaffer EVCİ,*Sahnedeki Tutku*,T.R.T. 2 Televizyonu,Ankara,1999.

¹³ *Meydan Lorraine*,A.g.e.,s:5634

¹⁴ Muzaffer EVCİ,*Sahnedeki Tutku*,A.g.e.,

¹⁵ <http://www.idobale.com>,2Mayıs2008

KAYNAKÇA

- ALTAR ,C. Memduh, *Opera Tarihi IV.*, Acar Matbaacılık, İstanbul 1993
EVCİ, Muzaffer, *Sahnedeki Tutku*, T.R.T. 2 Televizyonu, Ankara 1999
HODKSON, T., *The Drama Dictionary*, New York 1988
MİLNE, R., ORREY, L., *OPERA*, Thames and Hudson, London 1987
YENER, Faruk., *100 Opera*, Bateş Yayıncılık, İstanbul 1992,
Müzik Ansiklopedisi, C:4, Başkent Yayınevi, İstanbul 1986
Meydan Lorraine, C:9, Meydan Yayınevi, İstanbul 1979
<http://www.msxlab.org/forum/muzikhol/1521-opera-ve-bale.html>,25Nisan2008.
<http://forum.exbilgi.com>, 28Nisan2008.
<http://www.idobale.com>,2Mayıs2008